

סימן א'

אדם ששכח מוצרים בסופר

המקרה: אדם קנה בסופר, העביר את המוצרים על המסוע, הקופאית העבירה את המוצרים שלו, והוא שכח שם מספר מוצרים. כשהגיע לביתו, הוא הבחין שחסרים לו מוצרים. הוא חוזר לסופר והוא לא מוצא אותם, שואל את הקופאית והיא אומרת לו: "אינני יודעת איפה המוצרים שלך".

השאלה: מי הפסיד?

א. אופן קניית מטלטלין

תשובה: במסכת בבא מציעא (מ"ז ע"ב) נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש, כיצד קונים מטלטלים. דעת רבי יוחנן, וכך ההלכה, שדבר תורה מעות קונות, אלא שחכמים תיקנו שלא יקנו בכסף. והטעם הוא, שחששו שאם אדם יקנה תבואה והיא נמצאת במחסן של המוכר, יש חשש שאם תישרף התבואה או יארע לה נזק אחר, המוכר לא יחוש להציל, כיוון שכעת התבואה איננה שלו אלא של הקונה. לכן תיקנו חז"ל שלא יקנו מטלטלים אלא במשיכה, שמושך הקונה לרשותו, וכעת הוא יכול לשמור על החפץ.

וכך פסק השו"ע להלכה (סימן קצ"ח סעיף א'): "דבר תורה מעות קונות, אבל חכמים תיקנו שלא יקנו המטלטלים אלא בהגבהה או במשיכה". ובסעיף ה' ביאר השו"ע "ולמה תיקנו תקנה שכזו, גזירה שמא ייתן הלוקח דמי החפץ, וקודם שיקחנו יאבד באונס, כגון שתפול דליקה ויישרף או יבואו ליסטים ויטלוהו, ואם היה ברשות הלוקח יתמהמה המוכר ולא יציל, לפיכך העמידוהו חכמים ברשות המוכר כל זמן שלא משך, כדי שישתדל ויציל".

נזדמן לידי מאמר של ר"מ בישיבת סדיגורא, שבו הוא חידש לומר על פי דין זה, שבמקרה שלנו הקונה לא הפסיד את המוצרים ששכח, וזאת מטעם שלא נעשה קניין.

כאשר הקופאית העבירה את המוצרים על המסוע, הקונה עדיין לא משך את החפץ. ואמנם, הקונה הגביה את החפצים ממקומם בסופר והניחם על העגלה ועל המסוע,

בכל זאת אין כאן קניין כי הרי הוא יכול להתחרט, כל עוד שהקופאית לא העבירה את המוצרים על המסוע. בהרבה מקומות, ישנו ארגז המונח ליד הקופה שבו אנשים שמתחרטים מניחים את המוצרים שהם לא רוצים לקנות. ונמצא, שכאשר הוא מגביה את החפץ לעגלה, ומהעגלה, הוא אינו מתכוון לקנות כי הוא יודע שיכול להתחרט, והרי קניין ללא כוונת קניין אינו מועיל כלל מבחינת ההלכה (כמבואר בגמרא ביבמות נ"ב ע"ב ובשו"ע סימן רע"ה).

הרגע שבו הוא גומר בדעתו לקנות, הוא הרגע שבו הוא משלם, ואז הוא לא עשה קניין, כי לא הגביה. ואם כן, אומר אותו ר"מ, אם הוא שכח מוצר ולא הגביהו לאחר התשלום, הוא לא קנה אותו, וצריך המוכר להביא לו מוצר אחר במקום המוצר ששכח.

ב. האם התשלום הוא קניין סיטומתא

אמנם, עדיין יש לדון מצד קניין סיטומתא.

הגמרא בבא מציעא (ע"ד ע"א) אומרת, שסיטומתא קונה. וביאר רש"י שהוא מנהג שנהגו הסוחרים, שאם אדם עושה רושם, סימן, על חביות, יש בכך פעולת קניין. וחידשה הגמרא שההלכה מכירה בקניין שכזה, כיוון שכך נהגו הסוחרים.

הפתחי תשובה (סימן ר"א סק"א) מביא את דברי החתם סופר שכותב, שקניין סיטומתא הוא טוב יותר מקניין משיכה. הטעם הוא שקניין משיכה הוא קניין דרבנן, שכך תיקנו חז"ל, ובאמת נחלקו האחרונים האם הוא מועיל לדיני דרבנן: דעת המחנה אפרים, שאם אדם קנה אתרוג בקניין משיכה, אין הוא יכול לצאת בו ידי חובה ביום טוב ראשון. אך הבית יוסף (אה"ע סימן כ"ח) סובר, שקניין דרבנן מועיל גם לענייני דאורייתא, כיון שקנייני דרבנן מבוססים על הפקר בית דין הפקר (גיטין ל"ו ע"ב) והפקר ב"ד מועיל מה"ת. אך עכ"פ זהו רק קניין דרבנן. אבל, מחדש החתם סופר, קניין סיטומתא מועיל מן התורה. סברת החתם סופר היא, שקניין דרבנן חז"ל תיקנו אותו בעל כורחם של הציבור, אך בקניין סיטומתא הציבור חפץ בכך ולכן הקניין מועיל מן התורה, כי ישנה גמירות דעת של הסוחרים.

ולפי זה, ממשיך אותו ר"מ ואומר, אולי נאמר שכיוון שמנהג העולם שברגע ששילם הוא קנה את החפץ, נמצא שהתשלום יועיל מדין קניין סיטומתא.

אך הוא דוחה את האפשרות הזו, כי הוא מדייק מדברי החזון איש שלא יועיל במקרה כזה קניין סיטומתא, שהרי חז"ל הפקיעו קניין כסף, ולכן אין לנו אפשרות להחזיר את הגלגל אחורה ולתקן שכסף יקנה, אחרי שרבותינו הפקיעו את הקניין הזה. ונמצא לפי זה, שהקונה לא קנה את המוצרים ששכח בשום קניין שמועיל, ובעל הסופר צריך לספק לו מוצרים אחרים תמורת מה ששילם.

אמנם, לכאורה יהיה אסור לקונה לכתחילה לתבוע את בעל הסופר, וזאת מכיוון שקניין כסף לא התבטל לחלוטין.

האם אדם יכול לנצל את העובדה שחכמים הפקיעו קניין כסף, ולחזור בו לאחר התשלום?

ג. מדין קללת 'מי שפרע'

אומרת המשנה (ב"מ מ"ד ע"א) שמי שחוזר בו מקבל קללת 'מי שפרע' – "מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה, הוא עתיד להיפרע ממי שאינו עומד בדיבורו". כלומר, אף שהוא יכול להתחרט אסור לו לכתחילה להתחרט.

וכך פסק בשו"ע (סימן ר"ד סע"א): "מי שנתן דמים ולא משך המטלטלין, אע"פ שלא תיקנו לו המטלטלין, כל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, לא עשה מעשה ישראל וחייב לקבל מי שפרע. כיצד מקבל מי שפרע – אוררין אותו ואומרים לו: מי שפרע וכו' הוא יפרע ממי שאינו עומד בדיבורו".

ואם כן, גם במקרה שלנו אסור לקונה ששכח מוצרים על המסוע להתחרט, כי הוא צריך לקבל על עצמו 'מי שפרע', ועדיף לו לא להתחרט על הקניין, כדי שלא יקבל על עצמו 'מי שפרע'.

אך גם זה איננו נכון.

כל הטעם שחז"ל תיקנו שמשיכה קונה, הוא כדי שלא ייגרם הפסד לקונה משריפת הסחורה. ולכאורה, למה הקונה יפסיד, הרי בכל מקרה אסור לו לחזור כי הוא מקבל על עצמו 'מי שפרע'?

התשובה היא, שרק כאשר הוא פשע ומתחרט על הקנייה, הוא מקבל על עצמו 'מי שפרע', אך אם הוא נאנס לחזור בו, אין הוא צריך לקבל על עצמו 'מי שפרע'. כגון אם גנבו לו את החפץ, אין הוא צריך לקיים את העסקה במחיר הפסד כספו.

אם כן, בנידון שלנו אין הקונה צריך לקבל על עצמו 'מי שפרע', כיוון שנגרם לו מכך הפסד.

ד. קניין בהגבהה

אלו דברי הר"מ בישיבת סדיגורא הנ"ל, אך לעניות דעתי אין הוא צודק להלכה.

הגמרא בב"ב (פ"ח ע"א) אומרת, שאדם שלקח כלי מהאומן כדי לבקרו, לבדוק אותו אם אינו פגום, ונהרס הכלי, חייב הקונה באונסי הכלי. אך זהו דווקא אם המחיר של הכלי ידוע, שאז ישנה גמירות דעת של שניהם. וכך פסק השו"ע (סימן ר' סעיף י"א) שכיוון שדמיו קצובים מרגע שהגביה קנה ונתחייב באונסי הכלי, ואין המוכר יכול לחזור בו. ולמרות שהקונה משאיר לעצמו את האופציה להתחרט, כל זמן שהוא לא התחרט הכלי נחשב ברשותו.

ולפי זה אין כאן מקום כלל לדון, כי ההגבהה שהגביה לתוך העגלה היא כבר הקניין. ודלא כדברי הרב הנ"ל שאמר, שכיון שלא התכוון לקנות בהגבהה לעגלה, אין כאן קניין, מפני שהרי מבואר בשו"ע, שאע"פ שהוא יכול להתחרט, בכל זאת, כל עוד לא התחרט – הכלי נחשב ברשותו.

ה. סיכום

הקונה חייב באחריות המוצרים, כי מרגע שהוא הניח את המוצרים בעגלה, יש לו דין קונה גמור כל עוד שהוא לא התחרט.